

Humes erkendelsesteori og induktionsproblemet

Af Carsten Ploug Olsen

Indledning

Skotten David Hume (1711-76) satte i værket *A Treatise of human nature* alvorlige spørgsmålstejn ved den moderne vestlige videnskabs primære metode *induktionen*, der på hans tid begyndte bli i kraft af den lidt tidligere *Francis Bacons* (1561-1626) arbejder at høste virkelige resultater ved at erstatte den tidligere primært anvendte metode *deduktionen*, og nu i stedet hovedsagelig basere videnskabelig metode og teoridannelse på *iagttagelse af virkeligheden og det konkrete, det specielle uden forud fattede teorier og meninger, og at teste sine resultater og teorier eksperimentelt*, hvor man tidligere hovedsagelig startede med det generelle eller almene og derudfra forklarede virkeligheden og dens dele.

Der er altså tale om to forskellige typer erkendelse og videnskabelighed: Den deduktive, der går fra det almene (teorien) til det specielle (iagttagelsen), og den induktive metode, der starter med det specielle (iagttagelsen), og derfra slutter til det almene (teorien) og tester sine resultater eksperimentelt. Begge typer erkendelse benyttes både i klassisk og moderne videnskabelighed, men vægten ligger så vidt jeg kan se som anført på deduktion i den klassiske videnskabelighed og på induktion i den moderne.

Svagheden ved den deduktive metode illustreres polemisk af Francis Bacon, der et sted siger, at hvis man starter med svarene (eller sikkerhed) ender man med spørgsmål (eller usikkerhed) (den deduktive metode), mens man ved at starte med at spørge (eller usikkerhed) kan få virkelige svar (eller sikkerhed) (den induktive metode).

Da den induktive metode er så fast og vigtig en del af den moderne vestlige videnskab, er det ikke ligegyldigt, om induktion er en gyldig vej til erkendelse eller – som Hume hævder – induktionen er umulig og ugyldig med hensyn til videnskabelig erkendelse. Hvis Hume har ret, strandeder meget af det vi i dag kender som moderne, vestlig videnskabelighed på en indre svaghed – induktionens ugyldighed – en svaghed der underminerer den moderne videnskabelige bygning.

Hume går så vidt i afhandlingen, at han hævder at have ”ødelagt den menneskelige erkendelse” ved sin påstand om induktionens umulighed og ugyldighed. Jeg vil i det følgende prøve at følge hans argumentation, og se om påstanden om induktionens ugyldighed holder eller ej, og dermed om moderne vestlig videnskabs primære kilde er bygget på sand eller står på (nogenlunde) fast og sikker grund.

1. Humes erkendelsesteori

Ifølge Hume er vores erkendelse opdelt i to dele: Vores indtryk og vores ideer:

”All the perceptions of the human mind resolve themselves into two distinct kinds, which I shall call IMPRESSIONS and IDEAS. The difference betwixt these consists in the degrees of force and liveliness, with which they strike upon the mind, and make their way into our thought or consciousness. Those perceptions, which enter with most force and violence, we may name impressions: and under this name I comprehend all our sensations, passions and emotions, as they make their first appearance in the soul. By ideas I mean the faint images of these in thinking and reasoning;” (BOOK I. OF THE UNDERSTANDING. PART I. OF IDEAS, THEIR ORIGIN, COMPOSITION, CONNEXION, ABSTRACTION, ETC.; SECT. I. OF THE ORIGIN OF OUR IDEAS)

Forbindelsen mellem de to dele er, at ideer er afledte af vores indtryk:

"After the most accurate examination, of which I am capable, I venture to affirm, that the rule here holds without any exception, and that every simple idea has a simple impression, which resembles it, and every simple impression a correspondent idea." (ibid)

og

"...we shall here content ourselves with establishing one general proposition, THAT ALL OUR SIMPLE IDEAS IN THEIR FIRST APPEARANCE ARE DERIVED FROM SIMPLE IMPRESSIONS, WHICH ARE CORRESPONDENT TO THEM, AND WHICH THEY EXACTLY REPRESENT." (ibid)

Hume skelner generelt mellem simple og komplekse eller sammensatte indtryk og ideer:

"There is another division of our perceptions, which it will be convenient to observe, and which extends itself both to our impressions and ideas. This division is into SIMPLE and COMPLEX." (ibid)

Sammenhængen mellem både de simple og de sammensatte indtryk og ideer er den samme: Vores ideer er afledte af vores indtryk:

"Thus we find, that all simple ideas and impressions resemble each other; and as the complex are formed from them, we may affirm in general, that these two species of perception are exactly correspondent" (ibid)

Denne opfattelse af erkendelsen som primært baseret på indtryk deler Hume med *Thomas Hobbes* (1588-1679), der i den erkendelsesteoretiske del af *Leviathan* skriver, at vi ingen erkendelse har, der ikke først er kommet gennem sansning (dog tilføjer Hume som anført lidenskaber og følelser til begrebet "indtryk").

2. Induktionsproblemet

Humes erkendelsesteori har vidtrækkende konsekvenser. Hvis al erkendelse er baseret på indtryk (dvs sansning, lidenskaber og følelser) så bliver induktionen, iagttagelsen og teoridannelse ud fra iagttagelsen og den eksperimentelle efterprøvning af teorierne umulig, fordi vi ikke har noget indtryk af disse teorier. Vi har iagttagelsen af fx en bold der falder fra et vindue, *men den lov, der gør at bolden falder netop på den måde den gør, har vi intet indtryk af.*

Også loven om årsag og virkning og generelt alle erkendelsesteoretiske lovmæssigheder derunder logik og alle naturlove og selve ideen om eksistens er ugyldige, *fordi vi intet indtryk har af selve disse love og selve disse fænomener.* Vi har en masse enkeltstående iagttagelser og fænomener men ingen mulighed for at forklare disse iagttagelser fordi vi intet indtryk har af de formodede lovmæssigheder der forbinder de enkelte iagttagelser eller af de enkelte fænomeners natur. At

bolden i eksemplet falder nedad 999 gange udelukker ikke, at den den tusinde gang falder opad eller til siden eller forsvinder i luften etc. Principielt er det umuligt at forudsige at bolden vil falde nedad hver gang, fordi vi intet indtryk har af den lov der får den til at falde nedad 999 gange (tyngdeloven). Vi ser bolden falde, men tyngdeloven ser vi ikke.

Dermed er den menneskelige erkendelse ”ødelagt” (Humes ord), i hvert fald erkendelsen via induktion, dvs teoridannelse og test af teorier ud fra iagttagelser. I sidste ende ødelægger Humes teori, hvis den er rigtig, al tænkning, da tænkning så ikke er andet end svage (efter-)billeder af vores indtryk og ikke et selvstændigt, åndeligt fænomen.

Det er imidlertid let at påvise svagheden i Humes teori:

For hvis vi holder et spejl op for Humes teori, nemlig at afprøve teorien på hans egen teori, så viser den sig med det samme selvmodsigende:

For hvilket indtryk (sansning, lidenskab eller følelse) leder Hume frem til den teori, at al erkendelse stammer fra indtryk? Denne teori, altså Humes egen, har vi intet indtryk som kan bekræfte, og hvis han havde ret, ville han ikke vide det, og ingen kunne vide det, fordi intet indtryk leder frem til den teori at al erkendelse hviler på indtryk. Enhver teori om verden og virkeligheden og dens dele – også Humes egen – ville være umulig, hvis al erkendelse bygger på indtryk.

Og denne indvending gælder i videre forstand al radikal skepticisme og relativisme:

Det er selvmodsigende som (absolut) sandhed at hævde, at der ingen (absolut) sandhed findes. Begge teorier, Humes erkendelsesteori og det deraf afledte induktionsproblem, og enhver anden radikal skepticisme eller relativisme er selvmodsigende og destruerer sig selv i formuleringen som erkendelsesteoretiske kortslutninger.

Vi kan her yderligere hævde, som en slags erkendelsesteoretisk test eller eksperimentel filosofi, at prøve de enkelte teorier af på sig selv; eller i billedet – at holde teorien op mod sit eget spejl.

3. Et alternativ

Den løsning som Hegel (1770-1831) over Kant (1724-1804) foreslår, at al erkendelse ikke er baseret på indtryk (vi kunne måske sige erfaring gennem sansning) men på tanken eller ideerne alene (den absolutte idealisme og den af Hegel postulerede identitet mellem det (erkendende) subjekt og det (erkendte) objekt) er næppe den rigtige. Hegels løsning indebærer en potentiel menneskelig alvidenhed, hvorimod kan hævdes to argumenter: Et *kvantitativt* og et *kvalitativt*:

Hvis der principielt ingen grænser er for den menneskelige erkendelse, hvis vi kan bliver alvidende, skal vi fx vide alt om alle elementarpartikler og deres relationer fra evighed til evighed, alle menneskers tanker og følelser fra tidernes morgen og frem, alle dyrs fornemmelser, instinktive adfærd og følelser, alle planters natur, vækst fra tidernes morgen og frem, vi skulle vide alt om rum og tid og alt om alle dimensioner osv osv. Dette er det kvantitative argument.

Det kvalitative argument beror på den kendsgerning, at hvad enten vi hævder en rent fysisk og biologisk eller en religiøs, guddommelig oprindelse for mennesket, så har vi ikke skabt os selv, og derfor kan vi ikke skabe selvstændigt tankeskabende liv. Vi har ikke skabt vores tænkeevne og kan derfor ikke skabe tænkende væsener i vores eget billede.

Hvis vi kunne vide alt, skulle vi blive guder; og så forlader vi filosofien og bliver emner for patologien.

Svingningen mellem de to ekstremer, den radikale empirisme og den absolutte idealisme, er typisk forekommende i filosofiens historie og tæller ud over de her nævnte også så indflydelsesrige tænkere som *Platon (idealisme)*, *Hobbes (empirisme)* og mange andre.

Det er egentlig underligt, når løsningen eller i hvert fald et muligt alternativ ligger lige for:

At erkendelse både har bidrag fra indtryk (sansning, lidenskaber og følelser) og fra tanken eller tænkningen og ideerne, og at de to er selvstændige omend forbundne egenskaber i den menneskelige intelligens og opfattelsesevne; dog ikke sådan som Hume hævdede det, at ideerne udelukkende skyldes indtryk og er svage (efter-)billeder af disse, men optræder potentielt selvstændigt og uafhængigt af indtrykkene via tanken eller tænkningen; at ideer via tanken og tænkningen kan inspireres men ikke skabes af indtryk; at tanken og sansningen er selvstændige fænomener, der gensidig kan befrugte hinanden.

Da der derfor trods alt er plads til induktionen i den menneskelige og videnskabelige erkendelse og at den må være gyldig eller i hvert fald ikke ugyldig efter Humes teori, ser det ud til, at den videnskab, der har gjort så enorme fremskridt siden det naturvidenskabelige gennembrud med navne som *Francis Bacon*, *Isaac Newton (1643-1727)*, *Galileo Galilei (1564-1642)* og mange andre, også principielt har sin gyldighed ved sin udtalte brug af den induktive metode, og at en videnskab som starter med åbent at spørge og så søger de svar naturen og virkeligheden giver uden forud fattede teorier eller meninger, og derefter tester disse svar og de deraf byggede teorier, er den sikreste – nu kendte - vej til gyldig videnskabelig erkendelse.

Cpo; 2017